

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SONETY GIUSEPPA GIOACHINA BELLIHO

SONNETS BY GIUSEPPE GIOACHINO BELLI

Alena Corona

Praha 2014

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucímu práce panu doc. PhDr. Jiřímu Pelánovi, Ph.D za jeho konstruktivní názory při přípravě práce. Dále bych chtěla též poděkovat svému bývalému profesorovi Eugeniu Ragnimu z římské univerzity, který ve mně jako první vzbudil zájem o římskou literaturu, neboť jeho přednášky z italské literatury byly zaměřeny právě na literaturu Říma a samozřejmě nechyběl ani G. G. Belli.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 30.7.2014

.....
podpis

ABSTRAKT

Italská literatura není pouze literaturou italského jazyka, její součástí je též literatura jednotlivých nářečí Apeninského poloostrova. Tato bakalářská práce chce představit dialektální tvorbu Giuseppa Gioachina Belliho jakožto nejvýznamnějšího představitele literární tvorby v římském nářečí XIX. století.

První kapitola se na úvod zabývá jazykovou situací Itálie. Poukazuje na různé druhy nářečí a zejména se zaměří na římské městské nářečí. Poukazuje na specifika tohoto jazykového úzu jako mluvy určité sociální vrstvy jakou byl prostý římský lid. Jazykovou situaci Říma stručně představuje též z historického hlediska, dále se zaměřuje na vliv toskánštiny na jazykovou situaci tohoto města. Popisuje jazykové aspekty římského nářečí v porovnání s italštinou. V závěru představuje stručnou literární historii římského nářečí.

Druhá kapitola se věnuje historickému vývoji Církevního státu XVIII. a XIX. století, který v tomto období patřil díky své uzavřenosti a konzervativismu k jednomu z nejzaostalejších států Evropy. Dále se zabývá sociálním rozvrstvením tehdejší společnosti v papežském státu, nerovnoprávností sociálních vrstev způsobující nespokojenost obyvatelstva a postupné šíření revolučního hnutí s následkem zániknutí Církevního státu.

Třetí kapitola představuje autorův soukromý život od útlého dětství, přes období vzdělání po básníkovo tvůrčí období až po osamělý život ve stáří. Následně se zabývá Belliho tvorbou jak v italštině, tak i v nářečí a vlivy tehdejšího kulturního a sociálního života na jeho tvorbu.

Poslední kapitola se pak věnuje analýze nářečních sonetů z hlediska tématického. Představuje Belliho sonety jako vyobrazení tehdejší římské společnosti.

Klíčová slova: Belli, italská literatura, italská nářečí

ABSTRACT

Italian literature does not only deal with literary texts in Italian language, but also with texts written in several Italian dialects. The objective of this thesis aims at introducing the vernacular works by Giuseppe Gioachino Belli, the main representative of the XIX century literary production in Roman dialect.

The first chapter deals with the initial linguistic phase in Italy. It will present different types of dialect and, in particular, it will focus on the urban Roman one as well as on the specific features of its use as language adopted by the lowest social strata, that is the common people. It will also briefly cover the linguistic situation in Rome from a historical perspective and the influence of the Tuscan dialect on this city. Finally it will introduce a brief history of the literature written in roman dialect.

The second chapter will focus on the historical development of the Papal State between the XVIII and the XIX centuries, during which it was considered as one of the most underdeveloped state of Europe due to its isolation and conservatism. It will further analyze the social stratification within the Papal State society, its social disparity which brought about high levels of dissatisfaction among the people and the outbreak of the revolutionary movement which led, as a consequence, to the Papal State's collapse.

The third chapter will deal with the private life of the author, from his childhood through his education years, his artistic career until the years spent in solitude during his old age. It will then focus on his artistic production both in Italian and in Roman dialect and on the social and cultural influences on his work.

The last chapter will engage with the analysis of his dialectal sonnets and their content, as they well mirror the roman society of that period.

Keywords: Belli, italian poetry, roman dialect

RIASSUNTO

La letteratura italiana non è solo letteratura della lingua italiana, questa comprende anche la letteratura dei vari dialetti della penisola. Questa tesi si propone di introdurre la creazione vernacolare di Giuseppe Gioachino Belli, il più importante rappresentante della produzione letteraria nel romanesco del XIX secolo.

Il primo capitolo si occupa all'inizio della situazione linguistica in Italia. Introdurrà vari tipi di dialetti e, in particolare, si concentrerà sul dialetto urbano romano, romanesco. Si occupa delle caratteristiche specifiche di questo uso linguistico come lingua di uno strato sociale che era la plebe romana. Presenta brevemente anche la situazione linguistica di Roma da una prospettiva storica, inoltre si concentra sull'influenza del toscano sulla situazione linguistica di questa città. Descrive gli aspetti linguistici del romanesco rispetto all'italiano. Alla fine accenna una breve storia letteraria in dialetto romano.

Il secondo capitolo si occupa dello sviluppo storico dello Stato Pontificio nei secoli XVIII e XIX, nei quali lo stato, per colpa del proprio isolamento e conservatorismo, veniva considerato uno dei paesi più arretrati d'Europa. Si occupa anche della stratificazione sociale della società dello stato papale, della disuguaglianza sociale che causò l'insoddisfazione della popolazione e la seguente diffusione del movimento rivoluzionario, con il conseguente crollo dello Stato Pontificio.

Il terzo capitolo presenta la vita privata dell'autore dall'infanzia al periodo della formazione, poi il periodo creativo del poeta fino alla vita solitaria nella vecchiaia. In seguito si occupa dell'opera letteraria di Belli, sia italiana che quella in dialetto e delle influenze culturali e sociali sulla sua opera.

L'ultimo capitolo è dedicato all'analisi dei sonetti dialettali da un punto di vista tematico. Rappresenta sonetti del Belli come immagine della società romana d'allora.

Parole chiave: Belli, letteratura italiana, romanesco

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 SPECIFIKA POLITICKÝCH A SOCIÁLNÍCH POMĚRŮ V CÍRKEVNÍM STÁTĚ V BELLIHO DOBĚ	15
3 GIUSEPPE GIOACHINO BELLI: ŽIVOT A DÍLO	21
3.1 Dětství a dospívání	21
3.2 Belli italským básníkem	23
3.3 Belli básník sonetů v římském nářečí	27
3.4 Belliho stáří	29
4 OBRAZ SOCIÁLNÍ PYRAMIDY V PAPEŽSKÉM ŘÍMĚ V BELLIHO SONETECH	31
5 ZÁVĚR	37
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	38

1 ÚVOD

Italská literatura je vedle tvorby v italštině bohatá i na tvorbu v jednotlivých nářečích. Toto je způsobeno bilingvismem, nebo spíše diglosií, která byla na území Itálie velmi rozšířená. Při úředním a písemném styku se používalo italštiny, původem florentské nářečí, a pro neoficiální komunikaci se používalo nářečí¹.

Jedním z těchto nářečí používaných pro literární tvorbu je i římské nářečí, jehož nejvýznamnějším představitelem je Giuseppe Gioachino Belli. Nářečí první poloviny XIX. století používané římským básníkem, má oproti ostatním italským nářečím určitá specifika. Nejedná se o územní nářečí, která jsou v Itálii velice rozšířená a která sociolingvistika charakterizuje jako úzy diatopické mající tedy varianty územní *diatopico*. Jde o komunikační úzus používaný obyvateli určitého území, jako je například milánské nářečí, které pro svou tvorbu používal Carlo Porta. V případě římského nářečí se však jedná o nářečí mající rozvrstvení *diastratico*, ve kterém jde o rozlišení na základě socio-kulturním. Jde tedy o nářečí, mluvu určité sociální vrstvy. *Romanesco* neboli římské nářečí, ve kterém Belli napsal své sonety, je nářečí používané především prostým lidem. Teodonio upozorňuje na to, že již samotný název dialektu, *romanesco* a jeho sufix na *-esco*, zařazuje tento dialekt mezi nižší jazykovou formu.² Neutrální konotaci by měl název *il romano*, podobně jako je tomu u jiných nářečí – *il veneto, il milanese, il napoletano, il toscano*.

Tato situace římského nářečí jako úzus určité sociální vrstvy je způsobena historickým vývojem města. Řím bylo první netoskánské město, které zavedlo toskánštinu jako jazyk určený nejen k písemné, ale i k mluvené komunikaci. Od raného středověku do města proudili přistěhovalci z celé Itálie s různými dialekty, kteří se mísili s původními obyvateli města. Příkladem této směsice dialektů, kterými se pravděpodobně v Římě mluvilo, je i divadelní komedie Virgilia Verucciho z roku 1609, *Li diversi linguaggi*, ve které vystupuje deset protagonistů a každý z nich mluví jiným dialektem, a nechybí samozřejmě ani římský dialekt. Tuto jazykovou různorodost bylo nutné odstranit a následně najít jednotnou městskou mluvu. Důvodů pro zvolení toskánštiny bylo několik. Jedním z těchto důvodů bylo, že toskánština měla od XIV. století nejvyšší prestiž mezi italskými dialekty. Dalším důvodem bylo, že přistěhovalci původem z Toskánska tvořili od poloviny XVI. století nejpočetnější skupinu přistěhovalců města Řím. Používání a znalost toskánštiny mezi obyvateli Říma dokumentuje i

¹ Po sjednocení Itálie v roce 1870 a především pak ve XX. století dochází k přechodu na italštinu i v neformální komunikaci. Jde o tzv. standardizaci italštiny, způsobenou větším mimoregionálním pohybem obyvatel v Itálii a které byla urychlena vlivem médií jako je rádio a televize.

² TEODONIO, Marcello. *La letteratura romanesca. Antologia di testi dalla fine del Cinquecento al 1870*. Bari: Editori Laterza, 2004. s. V. ISBN 88-420-7378-4

komentář Ludovica Luigiho Bonaparta, duchovního otce překladů evangelií do evropských nářečí, který ve své předmluvě k překladu evangélie do římského nářečí provedeného Giuseppem Caterbim v roce 1861 poukazuje na skutečnost, že obyvatelé Říma jsou po Toskánčanech ti, kteří mluví nejlépe italsky.³ Italianizace obyvatelstva probíhala i zeshora poté, co Církevní stát pro spisovnou formu jazyka zvolil právě toskánštinu, respektive florentské nářečí. K šíření italštiny dopomáhaly především školy. Církevní stát měl od XVIII. století velmi vyvinutý základní školní systém. Na území státu se v této době nacházelo 52 regionálních škol, které sloužily ke vzdělávání obyvatelstva. Řím bylo prvním evropským městem, které zavedlo a otevřelo základní školy zdarma. Přesto, že se církev snažila o unifikaci jazykového úzu ve státě a ve městě, použila na protifrancouzskou propagaci v napoleonově době mimo jiné i římský dialekt. Jde o anonymní sbírku básní *Il Missogallo romano*, ve které je padesát propagandistických protifrancouzských sonetů v římském nářečí.

Toskánština byla tedy v průběhu staletí přijata jako jazyk běžného dorozumívání, jak u vyšších vrstev, aristokracie a církve, tak i u části nižších vrstev. Římské nářečí tak ztrácelo vlastnost městského nářečí a stávalo se nářečím jen určité sociální vrstvy. Ale i toto nářečí vlivem toskánštiny pomalu ztrácelo svůj původní meridionální charakter. Vědci rozlišují římské nářečí první fáze, které trvalo do první poloviny XVI. století a ve kterém jsou znatelné meridionální prvky, které se ve druhé fázi postupně ztrácejí a jsou nahrazovány formami přejatými z toskánštiny. Římské nářečí se tak velmi přibližuje toskánštině. Samotný Belli upozorňuje na to, že jazyk prostého římského lidu je jazykový úzus na rozhraní mezi italštinou a dialektem. Jak říká Belli, ve svých sonetech použije: “una favella tutta quasta e corrotta, di una lingua infine non italiana e neppur romana, ma romanesca.”⁴

I přesto, že římský dialekt převzal mnoho jazykových forem od toskánštiny, si toto nářečí vytvořilo svoje vlastní specifické formy, které ho odlišují od italštiny. Tyto formy byly v dialektu XIX. století již trvale zakotveny a je tedy možné je sledovat i na tvorbě G.G. Belliho.

Pro nářečí tohoto období jsou nejtypičtější:⁵

monoftongizace diftongu ou: novo, bbono

*A sta nova la mojje der padrone,
che svejjonno abbonora a mmezzogiorno,*

³ VEO, Ettore. Il creatore di un linguaggio. In *Giuseppe Gioacchino Belli*. Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. s. 296

⁴ BELLI, Giuseppe Gioacchino. Introduzione. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 22

⁵ Uvádím zde jen nejdůležitější rozdíly, které jsem čerpala z SERIANI, Luca. *Riflessioni sul romanesco dell'ottocento*. In DE MAURO, Tullio. *Il romanesco di ieri e oggi*. Roma: Bulzoni editore, 1989. s. 118-119. ISBN 88-7119-021-1

ce se fesce pijjà la convurzione. (vv. 12-14, Er cardinale, 22 gennaio 1832)⁶

slabiková apokopa infinitivù: *canta*'

Nun ciannà ddunque a or d'indiggistione,

ché la matina è vvero, po' ddà ttorto,

ma er doppo-pranzo nun dà mmai raggione. (vv. 12-14, L'udienza de Monzignore, 18 ottobre 1833)⁷

progresivní asimilace *nd* a *mb*: *monno, palomma*

Sì, è bbona la cuscina co lo strutto;

anzi lo strutto er barbiere m'ha detto

ch'è un connimento che ffa bbene ar petto

come fa er pepe c'arifresca tutto. (vv. 1-4, Li connimenti, 12 marzo 1837)⁸

alternace sykavky v afrikátu po likvidě a nazále: *borza - 'borsa', penzo - 'penso*

dico: oh mmandra de scechi, ammassa, ammassa,

sturba li ggiorri tui, perdesce er zonno,

trafica, impiccia: eppoi? Viè ssignor Nonno

cor farcione e tte stronca la matassa. (vv. 5-8, La Golaccia, 27 ottobre 1834)⁹

palatální laterální aproximanta [ʎ] > palatální aproximanta [j] – *fijjo* 'figlio'

S'io vajjo fa una bbona colazione,

empio la notte un bicchier d'acqua pieno,

opro li vetri, lo meto ar zerenò,

eppoi vado a rronfà ccome un portrone. (vv. 1-4, La colazione nova, 23 aprile 1834)¹⁰

tvary 1. osoby plurálu –*amo, -emo, imo* oproti jednomu tvaru –*iamo: annamo, vedemo, sentimo*

X andiamo, vediamo, sentiamo

Lo sapémo che tutti sti carretti

de gabbie de galline e cceste d'ova

vienghenò da la Marca: ma cche ggiova

de sapello a nnostrì poveretti? (vv. 1-4, Li polli de li vitturali, 28 ottobre 1833)¹¹

určítý člen mužského rodu *er*

M'ha detto er zotto-coco der Marchese

Che cquer zervo-de-ddio der Cardinale

Che cce pranzava trenta vorte ar mese,

e annava ogni tantino all'urinale. (vv. 1-4, Er Cardinale, 22 gennaio 1832, Der medeme)¹²

⁶ BELLI, Giuseppe Gioachino. *Fame vecchia e fame nova. Sonetti da mangiare e da bere*. A cura di Marcello Teodonio. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 23. IBSN 978-88-6740-250-2

⁷ Ibidem s. 25

⁸ Ibidem s. 29

⁹ Ibidem s. 96

¹⁰ Ibidem s. 20

¹¹ Ibidem s. 8

¹² Ibidem s. 23

Samotný Belli se zabývá jazykovými aspekty římského nářečí. Část své *Introduzione* věnuje výslovnosti římského nářečí. Pro transkripci výslovnosti římského nářečí vypracoval pro své verše určitá pravidla, která však, jak uvádí Teodonio, Belli nedodržuje striktně, ale že existuje mnoho variant.¹³

Ortografická pravidla v Belliho sonetech:

b, z, g se mezi dvěma samohláskami zdvojují:

*Come sei ddrento poi, nun fà er balordo:
va' dritto dritto in ne la stanza mia,
perché la padroncina è ggià d'accordo.* (vv. 12-14, *L'affarucci de la serva*, 12 dicembre 1834)¹⁴

gli = jj:

*Pe nnoantri la grasscia nu ze trova.
Le nostre nun zò bbocche da guazzetti.
Noi un tozzo de pane, quattr'jjetti,
e ssempre fame vecchia e ffame nova.* (vv. 4-8, *Li polli de li vitturali*, 28 ottobre 1833)¹⁵

člen gli = je

*A ccolori è er ritratto d'un cocomero
sano: un stinco je bbatte co un ginocchio;
e ppe' la vita è ddiventata un gnommero.* (vv. 9-11, *Madama Lettizzia*, 8 settembre 1835)¹⁶

d + nazála n > nn

*Llà ttre e ttre nun fa ssei, ttre e ttre ffa ssi,
e, cquanno è rrobba tua, sette a ttuà.
Per ddì de sì, sse bburla er porco: uì:
cchi vvò ddì de nò disce: nepà.* (vv. 5-8, *Che llingue curiose*, 7 dicembre 1831)¹⁷

l mezi samohláskou a souhláskou > r

*Eccolo er mi' discorzo, sor Vincenzo:
quer che ttanto e cchie ggnente è 'na commedia
che mm'addanno ogni vorta che cce penzo.* (vv. 9-11, *Er ferraro*, 26 dicembre 1834)¹⁸

formy slovesa avere > ci 'ai, ci 'avevo...

*In zagristia de cuella bbona ggente
de Sant'Onofrio cianno un riliquiaro
che ffanno vede a cchi nnun è un zomaro
che nnun capischi o cche nnun credi ggnente.* (vv. 1-4, *San Cristofeno I*, Roma 21 gennaio 1833)¹⁹

¹³ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s.107. ISBN 88-420-3936-5

¹⁴ BELLI, Giuseppe Gioachino. *Fame vecchia e fame nova. Sonetti da mangiare e da bere*. A cura di Marcello Teodonio. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 24. ISBN 978-88-6740-250-2

¹⁵ Ibidem s. 8

¹⁶ Ibidem s. 14

¹⁷ Ibidem s. 24

¹⁸ Ibidem s. 97

¹⁹ Ibidem s. 19

psaní sc = [č] X ssc = [š]

*E ttu, ccaroggna, allevi le tu ' fije,
Cristo sagrato, senze dajje mano
A cconossce le feste e le viggijje?*

*Quando che ssentì mentovà Mmaria,
disce la Santa Cchiesa a chi è ccristiano,
nun dimannà ssi cche vviggiija sia. (vv 9-14, *Er capo de casa*, 19 aprile 1934)²⁰*

Jak již bylo řečeno *romanesco* je dialekt používaný prostým lidem Říma a je považován za nižší jazykovou formu, která neměla prestiž mezi ostatním obyvatelstvem města. Toto si uvědomoval i Belli, který na tuto problematiku poukazuje ve své předmluvě ke svým sonetům. Belli ve své *Introduzione* poukazuje, že jeho tvorba byla oproti ostatním spisovatelům složitější, neboť při ní neměl k dispozici “zcela vyvinutou formu” jazyka bohatého na rétorické figury, syntax a jazykovou kulturu, jakou mají jiná městská nářečí používaná všemi vrstvami obyvatelstva.

“Non così a me si concede dalla mia circostanza. Io qui ritraggo le idee di una plebe ignorante, comunque in gran parte concettosa ed arguta, e le ritraggo, dirò, col soccorso di un idiotismo continuo, di una favella tutta guasta e corrotta, di una lingua infine non italiana e neppur romana, ma romanesca.”²¹

Belli poukazuje, že jakožto jazyk nevzdělanců, používaný jen pro vyjadřování omezených a každodenních myšlenek, má tato jazyková forma nedostatečné komunikační schopnosti, neboť má omezenou jak slovní zásobu, tak i množství vyjadřovacích tvarů.²² Belli se k této problematice jazyka vrací i v dopise adresovanému Placido Gabriellimu. V dopise Belli upozorňuje na limitovanost tohoto jazyka, který není územ všech vrstev.

“Un dialetto, ed anche un vernacolo, è indistintamente parlato da tutte le classi del popolo a cui appartiene, salvo l'uso promiscuo dell'idioma illustre in chi lo abbia appreso dalla educazione o dai libri. Non così del romanesco, favella non di Roma ma del rozzo e spropositato suo volgo.”²³

Důkazem této expresivní limitovanosti je i fakt, že Belli odmítne v roce 1861 přeložit evangélium do *romanesca*. Důvodem byla omezenost tohoto úzu jakožto jazyka nižších a

²⁰ BELLI, Giuseppe Gioachino. *Fame vecchia e fame nova. Sonetti da mangiare e da bere*. A cura di Marcello Teodonio. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 70. ISBN 978-88-6740-250-2

²¹ BELLI, Giuseppe Gioachino. *Introduzione*. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 22

²² *Ibidem* s. 22

²³ CARPI, Umberto. *Il poeta e la politica. Leopardi. Belli. Montale*. Napoli: Liguori editori, 1978. s. 50

nevzdělaných vrstev, který neměl možnost se vyvinout do plnohodnotného jazyka. „Nei vari dialetti e vernacoli si può dir tutto, perché nati ed esercitati fra le bocche di chi può sapere e dir tutto: nel linguaggio di una plebe può dir poco o nulla perché la vera plebe difetta di vocaboli come di notizie e di idee.“²⁴ Jestliže v jiných dialektch používaných i vyšší, vzdělanou vrstvou, jako například Portův milánský dialekt, mohl vyjádřit všechny myšlenky, politické i filozofické, toto je podle Belliho v římské mluvě nemožné.

Fakt, že jeho monumentální dílo je samotným Bellim nazýváno drama, “dramma, dove comparirà sia bottegaio che il servo [...]“²⁵ a ne komedie, jak by se spíše hodilo na dílo v nářečí, neboť typickým žánrem pro dialekt je parodie nebo fraška, dokazuje novost, se kterou Belli přistupuje k jazyku. Po Bellim nářeční literatura nebude více pouhou druhořadou literaturou, která by měla za úkol pouze bavit, ale stává se i literaturou „vážnou“.

Belli však není první autor používající římský dialekt pro svou tvorbu. První doložená literatura v římském nářečí pochází z XVI. století, tedy z doby, kdy se začaly v nářečí projevovat první vlivy toskánštiny. Jde o dvě komedie od Cristofora Castellettiho (1560-1596) – *Intrighi d'amore* a především *Stravaganze d'amore* z roku 1585, ve které poprvé vystupuje postava hovořící dialektem. Jde o dialekt první fáze, podobný jižním nářečím. Postava hovořící tímto původním dialektem je stará služka Perna. Až do XVIII. století je římská nářeční literatura zastoupena pouze divadelními hrami, především komediemi, ve kterých nářečí mělo funkci realistickou k rozlišení nižší mluvy služebnictva. Mluvit o nářeční literatuře je možné až na konci XVIII. století, kdy jsou doloženy první literární díla psaná celá v dialektu a ne jen jeho části, jak je tomu u předešlé literatury. Jde o dvě výpravné básně, první *Il maggio romanesco* z roku 1688 od Giovanniho Camilla Peresia, druhá *Il Meo Patacca* z roku 1695 od Giuseppa Berneriho. Belli hodnotí tuto dosavadní tvorbu v nářečí jako špatně napodobené nářečí. Například Cartelliho výpravnou báseň *L'incendio di Tordinona* Belli hodnotí jako špatně napodobené nářečí. Ve výpravné básni *Il maggio romanesco* zase kritizuje, že je psaná jazykem, který vůbec neodpovídá jazyku římského lidu. O skutečné nářeční literatuře je možné mluvit až v Belliho případě, nevezmeme-li v úvahu nářeční tvorbu Benedetto Micheliho (1699-1784), která však zůstala až do konce XIX. století nevydaná a tedy pravděpodobně i neznámá. Jak poznamenává Teodonio: “*senza Belli la letteratura in romanesco sarebbe ben poca.*”²⁶ Podobně hovoří i Luigi Huetter, když nazývá Giuseppa Gioachina Belliho otcem

²⁴ CARPI, Umberto. *Il poeta e la politica. Leopardi. Belli. Montale*. Napoli: Liguori editori, 1978. s. 52

²⁵ BELLI, Giuseppe Gioachino. Introduzione. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 23

²⁶ TEODONIO, Marcello. *La letteratura romanesca. Antologia di testi dalla fine del Cinquecento al 1870*. Bari: Editori Laterza, 2004. s. VII. ISBN 88-420-7378-4

římského nářečí.²⁷ Byl to právě Belli, který použil římský dialekt pro “vyšší” literaturu, přestože se jeho jazyk zdá velice jednoduchý. Jeho zásluhou došlo k určité “kodifikaci” tohoto nářečí. Jak sám Belli tvrdí, musel “insomma cavare una regola dal caso e una grammatica dall’uso, ecco il mio scopo.”²⁸

²⁷ HUETTER, Luigi. Belli topografo. In *Giuseppe Gioacchino Belli*. Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. s. 117

²⁸ BELLI, Giuseppe Gioachino. Introduzione. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s.20

2 SPECIFIKA POLITICKÝCH A SOCIÁLNÍCH POMĚRŮ V CÍRKEVNÍM STÁTĚ V BELLIHO DOBĚ

XVIII. a XIX. století jsou v Evropě ve znamení reforem, které změny dosavadní feudální zřízení ve zřízení kapitalistické založené na myšlenkách liberalismu. Ne jinak tomu je i na Apeninském poloostrově, kde je možné sledovat tyto změny. Státy Lombardie, Toskánsko, Modena, které byly více či méně spojeny s habsburskou monarchií jsou zasaženy reformami, které byly započaty během tzv. osvícenského absolutismu za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Tyto reformy zasáhly všechn aparát veřejné správy a napomáhaly hospodářskému růstu. Reformy se týkaly všech hospodářských odvětví, od průmyslu po zemědělství. Lombardie se stala nejprůmyslovějším státem Itálie. Reformy se týkaly i vztahu státu k církvi. Byla omezena moc duchovenstva, jež po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 a následným uzavřením jejich škol nemělo více vliv na vzdělávání. Podobně tomu bylo i v Toskánsku, kde se hospodářství též začalo vyvíjet směrem k liberalismu.

Bohužel hospodářské reformy nebyly prováděny v Církevním státě, kde vládli kněží a na jejímž vrcholu hierarchické pyramidy stál *il papa-re*. Papežský stát byl považován tehdy za jeden z nejzaostalejších zemí.

“Návštěvník v 18. století, který by cestoval z Říma na sever, by nejprve uviděl rozsáhlé, malárií zpuštěné plochy kolem Říma a Maremmu v Latii, načež by v Umbrii a v Markách nalezl rozespálý venkov, města a městečka, v nichž se jako by čas zastavil v dobách kardinála Albornoze [14. století].”²⁹

Církevní stát procházel hlubokou hospodářskou krizí, která začala ve dvacátých letech XVIII. století, kdy výdaje státní pokladny převyšovaly její příjmy a tímto nezadržitelně narůstal dluh státu. Neutížitelná ekonomická situace a narůstající státní dluh mají za následek i zvyšování daní. Životní situace prostého lidu, který není schopnen čelit narůstajícím daním a špatná agrární politika způsobují častý hladomor, jak to popisuje Alessandro Verri v dopise adresovaném svému bratrovi Pietrovi: “In questa bellissima patria degli Scipioni si sta sempre temendo di morire di fame.”³⁰ Agrární politika státu byla velmi špatná, a jak uvádí Demarco, byly roky, kdy úroda stačila na uživení pouhé poloviny obyvatelstva.³¹ Papež Pius VI. se snaží o zlepšení situace v zemědělství. V devadesátých letech vynaloží celý roční rozpočet státu na zúrodnování půdy spočívajícího ve vysoušení bažin kolem Říma. Bohužel tato reforma se

²⁹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Z italského originálu *Storia degli italiani* přeložila JANDEROVÁ Drahoslava – KLÍPA Bohumír – VINŠOVÁ Kateřina. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. 204. ISBN 80-7106-152-2

³⁰ GIUNTELLA, Vittorio Emanuele. *Roma nel Settecento*. Bologna: Cappelli editore, 1971. s. 30

³¹ DEMARCO, Domenico. *Il tramonto dello Stato pontificio. Il papato di Gregorio XVI.* [Torino]: Giulio Einaudi editore, 1949. s. 165

nesetkala s pochopením statkářů, kteří před pěstováním obilovin dávali přednost pastvě, ze které měli snažší a rychlejší zisk. Změna úrodných ploch na pastviny způsobovala, že již nebylo potřeba i tolik pracujících v zemědělství. Následovalo snižování mezd, nedostatek práce s následnou migrací zemědělců do měst. Krize v zemědělství řetězově způsobovala i krizi v dalších hospodářských odvětvích. Snižování platů a nezaměstnanost v zemědělství měly za následek i snížení poptávky spotřebního zboží s následkem zhoršení ekonomické situace živnostníků tvořících kolem 10% obyvatelstva. Krizí byli zasaženi i umělečtí řemeslníci jako kameníci, krbaři, zlatníci, řezbáři, jejichž výdělky byly nyní závislé pouze na poptávce zahraničních turistů, neboť v závislosti na krizi vnitřní poptávka v těchto odvětvích přestala existovat. Hospodářská krize se nevyhnula ani průmyslu. Zavírání továren způsobovalo i snižování počtu pracujících v průmyslu. Demarco uvádí jako příklad zpracování vlny v Římě, kde v tomto odvětví na začátku XIX. století pracovalo 12 000 dělníků, v roce 1835 to bylo jen pouhých 2 000 dělníků.³²

Většina obyvatelstva papežského státu se potýkala s každodenní starostí o chleba. Žádná nižší vrstva, jak podtrhuje Demarco, se nevyhnula hlubokému úpadku.³³ Ovšem byla zde skupina obyvatelstva, které se strádání netýkalo. Vedle aristokracie jde především o církevní hodnostáře, kterých ve státě bylo kolem 53 000. Tito měli výsadní postavení, jakožto jediným byla přístupná vyšší administrativní místa, samozřejmě s vyšším platem, ale především byli zproštěni povinnosti platit daně. Výhody z této situace těžily i šlechtické rody, jejichž největším privilegiem bylo mít za příbuzného vysokého církevního hodnostáře – biskupa, nejlépe pak papeže. Na tyto církevní hodnostáře, aniž by minimálně přispěli do státní pokladny, byly vynakládány nejvyšší výdaje státu. Kardinálové si žijí v luxusních vilách, podobně jako vila kardinála Alessandra Albaniho z roku 1763, kterou takto popisuje Winckelmann.

“Le pareti sono ricoperte del marmo colorato [...] Fini arabeschi di mosaico ornano i pilastri alternandosi con lavoro fiorentino moderno. Sono incassate in essi delle gemme; al di sopra è un fascio di terracotta; trofei con sfingi e vasi di alabastro sono raggruppati sopra le cornici delle porte, dei rilievi a guisa di quadri con cornice di marmo giallo sono incastrati sulle pareti [...]”³⁴.

Vedle luxusního bydlení vydávají vysoké náklady na početné služebnictvo.

³² DEMARCO, Domenico. *Il tramonto dello Stato pontificio. Il papato di Gregorio XVI.* [Torino]: Giulio Einaudi editore, 1949. s. 80

³³ *Ibidem* s. 102

³⁴ GIUNTELLA, Vittorio Emanuele. *Roma nel Settecento.* Bologna: Cappelli editore, 1971. s 17

“Ogni cardinale teneva numerosa famiglia. Maestro di camera, due Gentiluomini, un Uditore, un Segretario, un Maestro di casa, un Cadatario, due Capellani, due Camerieri, un Credenziere, un Cuoco, un Decano, otto Staffieri, un Facchino, un Sottocuoco, tre Cocchieri, due uomini di stalla, otto cavalli almeno.”³⁵

Důležitou roli v této době začíná hrát střední vrstva, měšťanstvo, tvořené mj. advokáty, lékaři, inženýry, úředníky. Tito vzdělaní lidé měli ovšem malou pravděpodobnost na růst kariéry, neboť jak již bylo řečeno, vyšší administrativní místa byla obsazena duchovními.

“Per essi non esistevano impieghi pubblici. Gli affari del governo erano nelle mani degli ecclesiastici, che occupavano i posti più lucrosi; ad essi erano riservati le supreme cariche, i sommi onori, gli alti gradi. La borghesia intellettuale non aveva speranza di governare il paese, poiché, non solamente ministri, capi delle province, gli ambasciatori, i principali Ufficiali della Corte erano dei prelati, ma anche i capi dei dipartimenti del catasto, del Consiglio delle finanze, del camerlengato, i Consigli dei supremi tribunali della Rota, della Consulta, della Segnatura i presidenti e dei vice-presidenti dei tribunali, civili e commerciali, erano tutti di prelati. Ai laici era permesso coprire gl'impieghi minori e poco retributi delle poste dei telegrafi, delle dogane, della magistratura”³⁶

I výdělky střední vrstvy, jak dále uvádí Demarco, byly nesrovnatelně nižší než výdělky duchovních. Stát ročně vydával na jednoho řadového úředníka v průměru asi 220 scudo oproti 888 scudo na církevního hodnostáře.³⁷ Role měšťanstva poroste v době, kdy začnou první snahy o laicizaci administrativy. Administrativy, která je doposud v rukou církve. V církevních rukou je zakotvena veškerá moc. Církev byla většinovým vlastníkem půdy, vytvářela zákony a prostřednictvím soudů a policie kontrolovala i jejich dodržování. Kromě toho měla církev i prostřednictvím svých škol kontrolu nad vzděláním.

Zvláštní postavení na okraji společnosti mají Židé, kterých bylo v celém státě kolem 10 tisíc. Židé, kteří během francouzské nadvlády získali určitá práva, byli po návratu církevní nadvlády těchto práv zbaveni. V červenci 1827 byli zbaveni práva na vlastnictví a doposud nabytý majetek jim byl zabaven. Nepřekvapuje tedy skutečnost, že právě Židé rozšiřovali řady bojujících proti absolutistickému církevnímu režimu v revolučních letech.

Město Řím je po Neapoli nejpočetnějším městem na Apeninském poloostrově. Jeho demografický růst je rychlý, během XVIII. století se počet obyvatelstva města navýší o více než 17 tisíc obyvatel. V roce 1853 Řím a jeho okolí dosahuje počtu 176 002 obyvatel³⁸. Řím

³⁵ GIUNTELLA, Vittorio Emanuele. *Roma nel Settecento*. Bologna: Cappelli editore, 1971. s 89

³⁶ DEMARCO, Domenico. *Il tramonto dello Stato pontificio. Il papato di Gregorio XVI.* [Torino]: Giulio Einaudi editore, 1949. s. 165-166

³⁷ Ibidem s. 167

³⁸ Ibidem s. 189

však nebylo metropolí evropského typu, ale šlo spíše o provinční město, ve kterém vše bylo podřízeno církevnímu charakteru města.

“Tra le manifestazioni più tipiche di questo costume ecclesiastico settecentesco vi sono i cortei cardinalizi e papali, che traversano la città ogni giorno, destando l’ammirazione dei popolani che fanno ala e la curiosità e l’interesse (pur con qualche riserva ed eccezione) dei forestieri, che accorrono a vedere lo spettacolo.”³⁹

Řím bylo vyhledávané město poutníků a cestovatelů – přicházelo jich mezi patnácti a dvaceti tisíci ročně. Řím byl na jedné straně reprezentován krásami kulturních památek, bohatstvím kléru a na straně druhé zaostalostí venkova a chudobou prostého městského lidu, který žil v chudých čtvrtích, *rioni*, jako Regola, Monti a Trastevere.

Církevní stát na přelomu XVIII. a XIX. století prožívá svůj historicky největší úpadek, kdy je nucen se podrobovat vnějším intervencím ostatních evropských států do vnitřních záležitostí. Církevní stát se v tomto období vedle ekonomických problémů potýká také s krizí politickou, ideologickou, ale i náboženskou. Církev není schopna čelit měnící se Evropě, novým osvícenským myšlenkám. Uzavírá se za zdi svých klášterů a neuznává jiné názory. Giuntella připomíná slova monsignora Consalviho, který na konci XVIII. století poukazuje na zkostnatělost a uzavřenost kléru před měnící se Evropou.

“[...] gli uomini della Curia romana rimangono chiusi e imprigionati negli schemi, che impediscono la riprosizione del Messaggio cristiano con nuovi metodi pastorali [...]. [uomini della Chiesa] non hanno altre idee, né altre nozioni, che quelle che si chiudono fra le nostre mura; non conoscono altro mondo stia qui e tutti pensino e vedano le cose come essi le vedono.”⁴⁰

V XVIII. století byl Církevní stát ještě schopen držet revoluční hnutí pod kontrolou, ale toto se radikálně změnilo po roce 1815. Díky předchozí Napoleonově nadvládě nad poloostrovem se změnil pohled obyvatelstva na špatné dosavadní řízení státu církví a státem se začala šířit všeobecná nespokojenost. Návrat konzervatismu již nebyl pro lid akceptovatelný. Papež Pius VII. se po svém návratu z exilu v květnu 1814 pokusí s pomocí sekretáře kardinála Ercola Consalviho prosadit několik reforem. Smrtí papeže, v srpnu 1823, je však toto krátké období opatrných reforem definitivně přerušeno. Zvolením Lva XII. (1823-1829) na papežský stolec se k moci dostali tzv. *zelanti*, “horliví” kardinálové se svými zpátečnickými názory a ostřejší politickou represí. Stát se vrátil k bývalým omezujícím praktikám.

³⁹ GIUNTELLA, Vittorio Emanuele. *Roma nel Settecento*. Bologna: Cappelli editore, 1971. s. 89

⁴⁰ Ibidem s. 23

“[g]li studi furono assoggettati all’ autorità ecclesiastica; le immunità, i privilegi, le giurisdizioni del clero furono confermate e ampliate. Fu imposto tassativamente l’ obbligo del precetto pasquale; nei tribunali venne proibito di usare la lingua italiana in luogo della latina;”⁴¹

Povstání v Romagni v roce 1824 bylo potlačeno kardinálem Rivarolem. Mezi pěti sty odsouzenými, jak uvádí Demarco, byly osoby všech věkových kategorií a společenských tříd⁴². Toto dokazuje, že revoluční hnutí sílilo, a i přes policejní represe a cenzuru se myšlenky revolučního liberalismu šířily po celé společnosti. Jak říká Demarco, stačilo se podívat do Toskánska, aby si člověk uvědomil, v jak špatných životních podmínkách obyvatel papežského státu žije.⁴³ Proti revolučnímu hnutí v únoru 1831, které vypuklo v Bologni a během několika dnů se rozšířilo po celém severu papežského státu s následným vyhlášením shromáždění “Sjednocených italských provincií”, zasahuje rakouské vojsko, aby nedošlo k šíření revolučních nálad i mimo papežský stát. Tyto obavy z šíření revolučního hnutí mimo Církevní stát a anachronický vývoj státu vedly evropské velmoci v květnu 1831 k vydání *Memoranda*, které vyzývalo papeže k provedení nezbytných reforem, laicizace administrativy a soudnictví, volitelnost místních a okresních správ. Odpovědí papeže Řehoře XVI (1831-1846) na tuto výzvu byla pokračující nečinnost a zostření represe ze strany dobrovolných sborů tzv. *Centurií*. Tato únorová revoluční nálada zasáhla i dosud loajální Řím, kde 12. února, v době karnevalu, zaznívaly hlasy nespokojenosti.

V červnu 1846 konkláva nečekaně zvolí za papeže neznámého imolského biskupa, Mastei-Ferrettiho. Pius IX. (1846-1870) byl s nadšením vítán jako liberální papež. První období jeho vládnutí bylo ve znamení reforem, po politické amnestii následovala svoboda Židů a uvolnění cenzury. Tyto liberální naděje však vyhasly poté, co se v dubnu 1848 papež distancoval od revolučního konfliktu šířícího se po celé Itálii. Vyhasly naděje “umírněných” novoguelfistů jako byl Vincenzo Gioberti, kteří v papežovi viděli možného vládce sjednocené Itálie. Situace se přiostrže a revoluce se šíří i do Říma. 15. listopadu je zavražděn ministr Rossi a papež prchá do Gaety, v únoru pak bude zbaven světské moci nad státem. Radikální hnutí, které převezme moc nad Římem mezitím uskuteční volby do shromáždění na základě censu. Byla sepsána ústava, v té době nejpokrokovější v Evropě. Bohužel však začal i hon na kněží a vedla se proticírkevní politika. Majetek církve měl být rozdělen mezi lid. 9. února 1849 je vyhlášena republika, ale nemá dlouhého trvání. 3. července francouzská armáda, přicházející na pomoc papežovi, vstupuje do Říma. Papež se v dubnu 1850 vrací do Říma.

⁴¹ DEMARCO, Domenico. *Il tramonto dello Stato pontificio. Il papato di Gregorio XVI.* [Torino]: Giulio Einaudi editore, 1949. s. 225

⁴² Ibidem s. 226

⁴³ Ibidem s. 172

V následujícím období papež zamítne jakékoli připojení ke sjednocující se Itálii. 1859 se Romagna, severní část Církevního státu připojuje k Piemontu, po jehož záštitou docházelo ke sjednocení Itálie. Povstání vypukne i v Perugi, ale to je v červnu 1859 krvavě potlačeno švýcarskou gardou. V letech 1860 papežský stát však utrpí další územní ztrátu, Marky a Umbria se připojují ke království Sardínie. Církevnímu státu zůstává již jen Latio, ale i to 20. září 1870 definitivně ztrácí. Papež odmítl zákon, že nový sjednocený stát bude respektovat papežovu nedoknutelnost a svobodu a že mu ročně bude vypláceno odškodné ve výši tří miliónů lir. Nový stát chtěl provést odluku církve od státu. Všechny nabídky jsou církví zamítnuty, a papež se stahuje do Vatikánu.

Takto končí světská nadvláda církve nad Církevním státem a městem Řím, který je velmi realisticky popisován v sonetech Giuseppe Gioachina Belliho.

3 GIUSEPPE GIOACHINO BELLI: ŽIVOT A DÍLO

3.1 Dětství a dospívání

Giuseppe Gioachino Belli se narodil v Římě 7. září 1791. Jeho otec, Gaudenzio Belli (1762-1802), byl účetním, podobně jako další členové rodiny. Matka Luigia Maziová pocházela z rodiny neapolských bankovníků. Belliho dětství nepatřilo k těm nejšťastnějším. Na mladičkého Gioachina doléhají vedle přísnosti otce také ekonomické problémy, ve kterých se rodina v politicky nestabilním období Církevního státu ocitá.⁴⁴

První ekonomické potíže rodiny nastávají v roce 1798, kdy byla v Římě nastolena republika pod francouzskou nadvládou. Otec Gaudenzio se v této době neúmyslně stává součástí spiknutí, které mělo za cíl zbavit Řím francouzské okupace. Neapolský král, Ferdinand IV., se se svými spojenci Rakouskem, Ruskem a Anglií snaží o ukončení okupace Říma. Zatímco Ferdinand čeká na pomoc rakouské armády, zasílá do Říma mladého generála Gennara Valentiniho. Valentini je bratrancem Gaudenzia. Během svého římského pobytu je ubytován v domě Belliů, který se takto stává generálovou prozatímní základnou, ze které vydává své rozkazy. V listopadu 1798 neapolský král zaútočí se svou armádou, aniž by vyčkal pomoci evropských spojenců, na Francouzi okupovaný Řím. Valentini se přidává ke svému vojsku a obsazují Řím. Francouzi se však nevzdávají, následně se jim podaří vyhnat neapolská vojska z Říma. Valentinimu se nepodaří z města utéci a ukrývá se v bytě příbuzných, které tak vystavuje nebezpečí obvinění z podílení se na spiknutí proti republice. Matka Luigia nedbá proseb manžela a rozhodne se s Gioachinem odejít do Neapole. Otec s mladším bratrem Carlem zůstávají v Římě. Během cesty do Neapole se matka se synem dostávají do dalších ekonomických problémů. Jsou okradeny sluhou generála, přichází o všechny cenné předměty, které chtěli zachránit z Říma. Valentini, který je měl dostihnout, je mezitím při svém útěku z Říma dopaden a odsouzen k trestu smrti zastřelením. Po příjezdu do Neapoli ubytovávají u matčina bratra Giuseppa Mazia, který jim pomůže i ekonomicky. Jejich problémy však nekončí. Do Neapole dorazila zpráva o smrti Valentiniho a neutěšený dav stíhá Belliovi, kteří jsou podezíráni ze zrady oblíbeného generála. Matka se synem nachází útočiště v kláštře mezi jeptiškami. Rodina je po nevydařeném povstání prohlášena za nepřítel republiky. Otec v Římě přichází o všechnu majetek a matka Luigia je v nepřítomnosti odsouzena k trestu smrti za zradu. Rodina se může opět setkat až po vyhlášení amnestie.

⁴⁴ Detaily z Belliho dětství jsou autobiograficky převyprávěny samotným autorem v dopise adresovaném „milému příteli“ pod názvem *Mia Vita*. Všichni autoři monografií o G. G. Bellim, se kterými jsem pracovala (Teodonio, Grillandi, Muscetta) čerpají z tohoto pramenu.

Po návratu nového papeže Pia VII. do Říma, Gaudenzio, na doporučení samotné neapolské královny Marie Karolíny Habsbursko-Lotrinské a za věrnost pontifikátu, získává místo ředitele celnice ve svobodném přístavu Civitavecchia. Rodině tak svítá naděje na rychlé vyřešení ekonomických problémů. Ekonomická stabilita rodiny je však narušena již v roce 1802. Po nevydařeném obchodu se Španělskem, při kterém otec přichází o nemalou finanční částku, se rodina opět ocitá v nesnázích. Při vypuknutí epidemie cholery v přístavu v roce 1802 je jednou z obětí i Gaudenzio Belli a rodinný přítel Lodovico, kteří vypomáhali s nemocnými. “La povera Luigia, privata del marito e dell’amante, quasi impazzisce del dolore.”⁴⁵ Umrším otce se Gioachino stává ve svých jedenácti letech hlavou rodiny. Rodina se stává obětí další krádeže.

Po několika týdnech rodina opouští přístav a vrací se do Říma. Žijí ve skromných podmínkách na Via del Corso 391. V Římě se Gioachino věnuje studiu latiny, filozofie, poetiky a rétoriky na *Collegio Romano*. Je pilným studentem a jeho horlivost způsobuje, že se v kolektivu stává neoblíbeným. Množí se i konflikty s profesory. Jednoho dne po nespravedlivém potrestání Gioachino opouští školu. Ke studiu se opět vrátí až po naléhání matky. Během školních let se mladý Belli rozhodne, že se stane básníkem. Ve svých patnácti letech se začíná věnovat literatuře. Během studií napíše několik próz, mezi nimiž vyniká *Dissertazione intorno la natura e utilità delle voci*, teoretická práce, ve které si Belli uvědomuje bilingvismus římské společnosti: “[...] la Nobiltà odoprerà un termine, la Plebe piuttosto un altro tutto da quello diverso”.⁴⁶ Do tohoto období spadají i první pokusy o verše v italském jazyce, *La campagna*, *Alla tomba di una monarca*, *Lamentazioni*.

V říjnu 1807 do Gioachinova dětství zasahuje další bolestivá událost, umrtí matky, která se mezitím podruhé vdala. Sirotkové⁴⁷ se ocitají v domě Vincenza Belliho, otcova bratra. Jako nevítaní hosté se musí znovu odstěhovat, tentokrát k tetě Maddaleně Belliové. Gioachino a Carlo jsou následně umístěni za malý plat do úřadu Rospigliosiových. V roce 1807 se Gioachino stává papežským úředníkem u Spogliù. V této době mladý Belli začíná svěťácký život. Myslí pouze na zábavu. “Tutto il resto cui ha sempre tenuto: esperienza, verità e ragione valgono, almeno per il momento, un ficco secco.”⁴⁸

⁴⁵ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 35

⁴⁶ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s.10. ISBN 88-420-3936-5

⁴⁷ Gioachino, Carlo (1792-1811) a Flaminia (1801-1841)

⁴⁸ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 45

3.2 Belli italským básníkem

Belli pracuje jako státní úředník až do roku 1810, kdy na žádost francouzské vlády opouští službu a odchází do důchodu se skromnou měsíční rentou. Belli odchází bydlet k příteli Filippu Riccimu, poznává prince Stanislawa Poniatowského, vnuka posledního polského krále Stanislawa Augusty a jednoho z nejbohatších mužů tehdejší Evropy, a stává se jeho sekretářem. V princových službách má Belli možnost se dále vzdělávat, navštěvuje hodiny fyziky a chemie, ale především má možnost se seznámit s mnoha vzdělanci tehdejší Evropy. V roce 1813 musí Belli opustit služby v paláci na Via della Croce. Střechu nad hlavou nachází v klášteře mezi kapucínskými mnichy na piazza Barberini. V tomto období se věnuje studiu angličtiny. Peníze si vydělává příležitostnými soukromými hodinami francouzštiny, italštiny, zeměpisu a matematiky a opisováním spisů v knihovně rodiny Albani. V roce 1811 umírá jeho bratr Carlo, kterému věnuje báseň *In morte dell'unico fratello*, verše v klasicistním stylu bez sentimentálního osobního vyznání.

Belli chce být básníkem. Nejsnažší cestou, jak dosáhnout literárního ocenění v tehdejší době, bylo stát se členem akademie. V roce 1811 je Belli přijat pod jménem Tirteo Lacedemonio do římské akademie, *Accademia Ellenica*. Několika členům se nelíbí přílišné poklonkování francouzské vládě a rozhodnou se 9. dubna 1813 z akademie vystoupit. Mezi šestadvaceti nespokojenci je i Belli. Tito pak o šest dní později zakládají literární společnost novou, *Accademii Tiberinu*. Akademie, jejímž cílem byla péče o kulturu a historii Říma, měla ve svém znaku starce opírajícího se o amforu, ze které prýští voda symbolizující římskou řeku Tiberu. Členové se scházejí každé pondělí. Grillandi poukazuje na jednotvárnost, typickou pro všechny literární společnosti, těchto pondělních setkání.

“In ogni seduta, il discorso introduttivo in prosa fa da antipasto. Il primo piatto è rappresentato dal carne latino; il secondo, più o meno sostanzioso, è dato dalla cantica, dal capitolo, dalla novella; da dessert fanno i sonetti, le odi, le canzoni. Poi le ottave... Esse sono le più attese, le predilette. Se un giorno mancano, sembra caschi il mondo.”⁴⁹

Při těchto setkáních Belli recituje i svou výpravnou báseň, složenou v roce 1810, o moru ve Florencii, *Pestilenza stata in Firenze l'anno di nostra salute 1348*, kterou pak v roce 1816 publikuje editor Filippo De Romanis. V Belliho tvorbě tohoto období je možno sledovat vedle idylických, náboženských a anakreonských veršů typických pro arkádské období i pozvolný přechod na poezii humornou. Důkazem jsou i první Belliho publikované verše, které byly

⁴⁹ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 63-64

součástí brožury vydané akademií v roce 1813, sonet *Toëlette*, “předzvěst budoucího přechodu k satíře [vlastní překlad]”⁵⁰. V Belliho tvorbě tohoto období je dále možné pozorovat postupný přechod od spisovné formy jazyka k formě mluvené. Důkazem je nedokončená sbírka nazvaná *Proverbiade*. Jedná se o sbírku sonetů, které jsou vždy zakončeny nějakým příslovím.

V tomto období se Belli, ovlivněn přítelem a libretistou Giacometem Ferrettim, přibližuje k divadlu. V roce 1815 vychází jeho první komedie *I finti commedianti*, o rok později vychází další komedie *I fratelli alla prova* a *Il tutor pittore*. Po těchto komediích Belli opouští původní divadelní tvorbu, ale jeho zájem o divadlo nekončí.

Po pádu Napoleona a následném návratu papeže do Říma Belli musí opustit svůj skromný příbytek v kláštře, který byl navrácen řádu kapucínů. Básník nalézá provizorní útočiště u přítele, advokáta Giacomu Ricciho. Věnuje se studiu dějepisu a skládá další verše v italském jazyce, které následně hodnotí jako svou všechnu ranou tvorbu “[p]orcheria, come tutte le altre cose mie: quale più, quale meno.”⁵¹ Jeho ekonomická situace je nestabilní a nejasná. Dochází do salónů vlivných rodin, kde se setkává s představiteli kulturního života Říma. Během těchto setkání se seznamuje i s Marií Contiovou, o třináct let starší vdovou ze zámožné rodiny. Mezi oběma vznikne hluboké přátelství. Po dlouhém váhání a opakovaném naléhání Marie Belli souhlasí se sňatkem. Počáteční nesouhlas byl způsoben i Belliho finanční nejistotou, toho času byl bez stabilnějšího zaměstnání. V srpnu 1816, samozřejmě za pomoci Marie a jejích vlivných přátel, získává zaměstnání ve státní správě jako úředník třetího stupně s měsíčním platem deseti scudo. 12. září 1816 se Belli tajně ožení se svou Mariucciou. Po několika měsících jsou novomanželé nuceni odhalit své tajemství i před Mariinými rodiči, neboť nebylo možné déle skrývat pokročilé Mariino těhotenství. Manželé se přestěhují do paláce Poli, kde sídlí rodina Contiových. Je konec každodenního počítání peněz, Belli nyní žije v nadbytku a luxusu. Jeho tvůrčí produktivní období začíná a potrvá dvacet let. Samozřejmě společensky nevyrovnaný sňatek se neobešel bez závisti a pomluv. Svazek mezi Marií a Gioachinem byl tehdejší vyšší společností nazván “mercinomio.”⁵² V paláci Poli žije rodina Wolkonská, díky níž bude mít básník možnost poznat Vjazenského a Gogola.

Rok 1817 je rokem změn. Belli je povýšen na úředníka druhého stupně s platem patnácti scudo. Zvyšuje i svůj vliv v akademii, kde se stává pokladníkem. Jeho tvorba sestává převážně z příležitostní poezie a veršů na objednávku v italském jazyce. V roce 1817 podniká svou první cestu mimo Řím – do Benátek, Roviga, Ferrary. Letní cesty mimo Řím se stanou každoroční součástí Belliho života. Umožní mu porovnat život uzavřeného Říma s okolními

⁵⁰ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 44

⁵¹ Ibidem s. 70

⁵² Ibidem s. 79

státy a postupně tak rozvíjí jeho liberální postoj, který je možné sledovat i v jeho tvorbě v *romanesco* do roku 1848. Tento jeho postoj se zakládal i na pokrokové literatuře, osvícenské a romantické, se kterou měl možnost se během svých cest seznámit. Po návratu ze své první cesty se Bellimu narodí dcera, Felice Maria, která však brzy umírá. Z roku 1817 pocházejí první verše v římském dialektu, *Dimenica 23 Frebbaro 181017*. Ve veršovaném dopise adresovaném matce přítele Francesca Spadi se italština prolíná s dialektem. Začíná osmiverším:

“Sora Ninetta mia, Sora Ninetta
ve scrivo questa lettera ve scrivo;
perdonerete se la fo in cassetta,
perché m’hanno appoggiato un lavativo:
ve dirò du parole in furia e ‘n fretta
sor per favve capace che so vivo,
ma tanto moscio, per quer bio segreto,
che paro un peperone sotto aceto.”⁵³

V roce 1818 na pozvání abbého Luigiho Godarda vstupuje do slavné Arkádie, kde bude vystupovat pod jménem Linarco Dirceo. Pokračuje ve své tvorbě v italštině, sporadicky se začínají objevovat i další verše v římském nářečí, jako například první sonet, který v roce 1820 recituje při obědu s přáteli. Přestože se objevují již první verše v dialektu, Belli stále zůstává autorem veršů v jazyce.

V roce 1821 poznává mladou markýzu Vincenzu Robertiovou, se kterou udržuje milostný vztah. Pro ni v letech 1822 a 1824 složí milostné verše. Jde o čtyřicetšest sonetů, často akrostichy, které jsou podle Domenica Gnoliho nejvydařenější básníkův počín v jazyce⁵⁴. Jejich vztah ukončí, ale ne nadlouho, svatba mladé markýzy v roce 1826 s doktorem Pirrem Porezzim. V roce 1824 hodně cestuje, podniká cestu do Florencie, na které ocení především čistotu kultury a svobodu tisku. Zde se Belli přiblíží ke vzdělavcům kolem časopisu *Antologia*. Při cestě do Florencie se zrodí myšlenka založit čtenářskou společnost. Píše *Bellosguardo*, oslava Guicciardiho a Boccaccia. V dubnu 1824 se Belliům narodí syn Ciro. Pro svého syna začíná psát, jako pedagogickou pomůcku pro snadnější orientaci ve světě vědy, dějin, literatury

⁵³ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 82-83

⁵⁴ GNOLI, Domenico. Il poeta romanesco G.G.Belli. In *Giuseppe Gioacchino Belli*. Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. s. 33

a kultury, *Zibaldone di varia erudizione*. Tato “enciclopedia di letture”⁵⁵, na které Belli pracuje až do roku 1840, umožňuje vytvořit si představu o Belliho kulturním rozhledu.

⁵⁵ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s. 49. ISBN 88-420-3936-5

3.3 Belli básník sonetů v římském nářečí

V roce 1827 po neúspěšném povýšení odchází opět ze služby s plnou měsíční rentou patnácti scudo. Toto mu umožňuje se zcela věnovat studiu, poezii a cestování. Právě v červenci tohoto roku uskuteční cestu, která následně změní celou jeho tvorbu. Podniká cestu do Milána, aby navštívil svého dlouholetého přítele Giacomu Marigliu. Cestou si píše cestovní deník ve francouzštině, *Journal du voyage 1827*. Belli je nadšen fungujícím městem, “kde elegance monumentů je doprovázena funkčností továren nebo nemocnic [...] [vlastní překlad]”⁵⁶ Belli v Miláně žije kulturním životem, navštěvuje divadla, chodí na procházky, poznává moderní měšťanský život. Nadšení vyjadřuje i v dopise adresovanému příteli Neroni Castellimu “[...] Milano, dove mi piace assai più la vita che altrove. Quella città benedetta pare stata fondata per lusingare tutti i miei gusti.”⁵⁷ Nejdůležitější poznatek, který si Belli přiveze zpět do Říma jsou dva díly poezie v milánském nářečí od Carla Porty. V Bellim se probouzí myšlenka, že pravá poezie je možná pouze mimo akademické prostředí. V lednu 1828, ve svých sedmatřiceti letech, odchází z akademie. Otevírá se mu tak cesta nestrojené tvorby v římském nářečí. V srpnu 1828 píše tři sonety v římském nářečí a podniká další cestu do Milána. Cestou si píše další cestovní deník, tentokrát v italštině. Jeho četba během této cesty je zaměřena na moderní a soudobou literaturu. Čte převážně osvícenské autory, kteří v něm probouzejí sociální citění, které je později jedním z témat římských sonetů vedle kritiky církve. Prvním proticírkevně založeným sonetem je sonet *Pio ottavo* z dubna 1829 na oslavu zvolení Pia VIII za papeže. Tímto sonetem, satirou na papežův vhlad, “Disse bene la serva de l’orefice/ quando lo vedde in chiesa: “Uhm! cianno fatto/ un gran brutto straccinone de Pontefice.”⁵⁸ začíná monumentární “kronika Říma.” O přesné dataci tohoto sonetu se vedou spory, jak uvádí Teodinio, je možné a více pravděpodobné, že tyto verše byly napsány později kolem roku 1834 a datum bylo následně doplněno. Důkazem toho prý je filologický rozbor a chybějící diakritické písmo, které Belli zpracoval až v roce 1831.⁵⁹

V roce 1830 ve svém domě založil čtenářský spolek, *società della lettura*, složený z osmi a posléze devíti přátel. Přátelé přispívali na koupi liberálních časopisů florentské *Antologie* a pařížské *Revue Encyclopédique*. Přátelé každou středu pořádají dvouhodinová

⁵⁶ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s. 57. ISBN 88-420-3936-5

⁵⁷ CARPI, Umberto. *Il poeta e la politica. Leopardi. Belli. Montale*. Napoli: Liguori editori, 1978. s. 36

⁵⁸ BELLI, Giuseppe Gioachino. *S.P.Q.R. Solo Preti Qua Regnano. Versi a ersacci al potere temporale. Versi e versacci al potere temporale*. A cura di Marcello Teodonio Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 8. ISBN 978-88-6740-216-8

⁵⁹ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s. 66. ISBN 88-420-3936-5

čtení s následnými komentáři. Belli dokonce sepíše krátké stanovy malé společnosti. Tyto texty velmi obohatí *Zibaldone* o nové příspěvky a komentáře.

V létě 1831, po dlouhé nemoci, začne Belli během pobytu Morrovalle psát sonety s nevídanou rychlostí. Během dvou týdnů dokáže napsat až devadesát sonetů. Od tohoto okamžiku se jeho tvorba v nářečí po následujících šest let nepřerušuje. V roce 1837 jeho nářeční tvorba dosahuje neuvěřitelného množství, téměř 1 900 sonetů, které tvoří “římské drama [vlastní překlad].”⁶⁰ V tomto období obnovuje vztah s Vincenzou. V roce 1832 jeho syn Ciro odchází do internátní školy do Perugi. Následné Belliho cesty mimo Řím budou směřovány převážně sem.

V roce 1834 začíná spolupracovat jako divadelní kritik s časopisem *Spigolatore*, založeném přítelem Ferrettim a píše divadelní věstníky v římském nářečí. V tomto divadelním prostředí se seznamuje s herečkou Antonii Bettiniovou účinkující v divadle *Valle*. Mezi oběma se zrodí přátelství, které bude mít dlouhé trvání. Pro Antonii Belli vydá první, ale i jediný sonet v římském nářečí, *Er padre e la fija* (25. září 1835). Jeho básnická tvorba jak v italštině, tak v nářečí začíná v tomto období zaostávat. Belli se věnuje studiu fyziky, geologie a astronomie. V roce 1837 při své cestě za synem ho zastihne dopis informující ho o vážném stavu manželky. Rychle se vrací do Říma, ale je pozdě. Manželku již živou nezastihne. Mariina smrt odhalí špatnou ekonomickou situaci rodiny. Belli je nucen prodat většinu majetku a odstěhuje se do bytu své tety Anny Topiové, vdově po Antoniu Maziovi. Jeho finanční situace je katastrofální. Jediná jeho myšlenka je umožnit synovi řádně dostudovat a k tomu potřebuje pravidelný příjem. Aby našel dobré zaměstnání musí navštěvovat vyšší společnost a proto se v roce 1838 vrací do akademie, ve které se mu zvyšuje pravděpodobnost, že mezi vlivnými lidmi získá dobré zaměstnání. Zde poznává monsignora Vincenza Tizzianoho, budoucího biskupa města Terni, který mu pomůže nalézt zaměstnání. V roce 1837 v Římě řádí epidemie cholery. Belli, obávající se o svůj život, sepíše závěť, kterou předá svému příteli Domenicu Biaginimu. V tomto testamentu Belli poprvé, ale ne naposled, vyslovuje přání, aby byly jeho verše po jeho smrti spáleny. S testamentem Biagimu předává i krabici se svými sonety, které si koncem roku 1842 opět vyzvedne.

S návratem do akademie se Belliho tvorba zaměřuje spíše na italštinu, v nářečí píše málo. V období mezi roky 1838 a 1842 složí pouhých třicet tři sonetů v nářečí oproti 304 skladbám v italštině. Vrací se i k duchovní tvorbě, píše mimo jiné i oktávy *Creatore*. V tomto období vychází dvě Belliho sbírky italských veršů tiskem, v roce 1839 *Versi* a v roce 1843 pak *Versi inediti*. V roce 1841 se mu podaří vrátit do státních služeb. Po několikaměsíční práci se

⁶⁰ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 162

dočká povýšení s platem čtyřiceti scudo měsíčně. Belliho finanční situace se zlepšuje, ale jeho tvorba je jako vždy rušena docházením do zaměstnání. Belliho tvorba dokazuje, že tato se vždy zvyšuje v době, kdy Belli nemusí docházet do zaměstnání a všechn svůj čas může věnovat studiu a tvorbě. Belliho plánem se nyní stává získání důchodu. Začíná období, kdy se u Belliho projevují vážné zdravotní potíže, které podle rodinného lékaře a následně i revizního lékaře, nejsou slučitelné s prací. Koncem roku 1844 odchází do starobního důchodu s nejvyšší možnou rentou sedmatřiceti scudo. Cíl je splněn, Belli se opět může věnovat své literární tvorbě. Vrací se k sonetům, v jediném měsíci prosinci 1844 napíše čtyřicetčtyři sonetů v nářečí. Tvorba nářečních sonetů nebude mít dlouhého trvání. V roce 1847 ji Belli přestává psát. Poslední sonet, věnovaný budoucí snaše , *Sora Crestina mia*, je z 21. února 1849. Tvorba tohoto období v italštině značně pokulhává. V roce 1845 však složí svůj nejslavnější sonet v italském jazyce, *Il saggio del marchesino Eufemio*.

3.4 Belliho stáří

Otřesen zkušenostmi římské republiky 1849 Belli mění svůj dosavadní politický názor. V republice Belli vidí jen to špatné. Jeho slova jsou toho důkazem: “Si stava meglio, quando si stava peggio.”⁶¹ Dosavadní liberalismus byl ve stáří nahrazen konzervatismem. Belli se dokonce stává zaníceným obhájcem Církevního státu. V těchto neklidných revolučních dnech se Bellimu navrací myšlenka spálit svou dosavadní tvorbu. Svému synovi Cirovi přikazuje, aby v případě jeho smrti byly všechny jeho sonety spáleny. V revolučních letech vzniká v dubnu 1849 i jeho sonet o Mazzinim, kde se Belli jasně staví na stranu prostého lidu, který nesouhlasí s revolucí:

“Signor Giuseppe mio, che ve ne pare
Di questi popolacci papalini
Che rinnegano voi, Saffi, Armellini
E messer Belzebù vostro compare,
per rimetter sul trono e sull’altare
un prete che non ama gli assassini
e pospone agli oracoli divini
le vostre profezie semplici e chiare”⁶²

⁶¹GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 242

⁶² Ibidem s. 247

V březnu 1849 se jeho syn Ciro narychlo ožení, aby se vyhnul možnému odvedení, s Cristinou Ferretiovou, dcerou přítele Ferrettiho. V roce 1850 se Belli stává prezidentem akademie, kterou v roce 1813 spoluzakládal, *Accademie Tiberini*. V tom samém období se stává spolupracovníkem divadelního cenzoru. Dosavadní cenzuru Belli hodnotí jako příliš tolerantní. Vstupuje i do akademie *Accademia di Religione cattolica*, ve které brání katolicismus před moderními myšlenkami. Jak upozorňuje Grillandi, Belliho liberální názory jsou minulostí⁶³. Roste Belliho osamělost. V roce 1854 ukončí i dlouholeté přátelství s markýzou Vincenzou. Z Belliho se stává “larva in senso fisico, e larva in senso spirituale.”⁶⁴ Jeho život znamená jen účast na setkáních v akademii a pravidelné chození na bohoslužbu. Občas složí nějaké verše na objednávku. Jedinou útěchou v jeho samotě je jeho rostoucí sláva a rodina, která se stále rozrůstá. Rodina však musí čelit i smutným událostím. V roce 1853 je to smrt tříměsíční vnučky Marie Luisy a prvorozeného oblíbeného vnuka Giuseppa Gioachina (1850-1853). Největší rána však dolehne na rodinu v říjnu 1859, kdy přes veškeré snahy lékařů umírá i jeho snacha Cristina. Belliho bolest je o to větší, neboť vidí, že jeho syn se není schopen vypořádat se smrtí manželky. Belli opouští všechny akademie, aby se mohl plně věnovat synovi a vnoučatům.

V roce 1861 se Belli mohl stát součástí velkolepého projektu Luigiho Luciana, který chtěl nechat přeložit evangélium do všech významných evropských nářečí. Došlo i na *romanesco*. Vhodným kandidátem na přeložení do římského nářečí je Belli, ale ten žádost Gabrielliho odmítá.

21. prosince 1863 ve večerních hodinách Belli umírá po mozkové příhodě. Po jeho smrti přichází čas na vydání jeho sonetů. Monsignor Tizziani, který nedostal poslední básnickovy prosby zničit sonety, předává básnickovu tvorbu do rukou Cira. Ten společně s Tizzianim, Luigim Ferrettim a Francescem Spadou nechají v roce 1865 posmrtně po cenzurní kontrole vydat Belliho tvorbu ve čtyřech svazcích.

⁶³ GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979, s. 247-255

⁶⁴ *Ibidem* s. 257

4 OBRAZ SOCIÁLNÍ PYRAMIDY V PAPEŽSKÉM ŘÍMĚ V BELLIHO SONETECH

Belliho monumentální dílo obsahuje 2 279 sonetů, z nichž téměř 1 900 napíše ve svém nejproduktivnějším období, v letech 1830-37. Jestliže Belliho první sonety byly tvořeny převážně pro příležitostní zábavu, od roku 1831 jde o systematickou tvorbu. Jeho cílem bylo vytvořit “monument,” který by zachycoval život prostého lidu tehdejší doby. Clemente poukazuje na možnost, že tato myšlenka vytvoření monumentu se zrodila v Miláně, městě dvou významných soudobých italských spisovatelů. Clemente dále uvádí, že je velice pravděpodobné, že od nářečního básníka, Carla Porty převzal inspiraci v dialektu a Alessandro Manzoni ho inspiroval prostředím prostého lidu.⁶⁵

Belliho systematičnost je zakotvena v *Introduzione*, předmluvě k sonetům. První sepsání tohoto programu se nachází v dopise z 5. října 1831 adresovaném příteli Spadovi. Čtvrté a poslední sepsání předmluvy pochází z let 1843-1847. V předmluvě Belli vyjadřuje nejdůležitější myšlenky svého velkolepého projektu. Okázalost tohoto projektu vyznívá již z prvních slov *Introduzione*:

“Io ho deliberato di lasciare un monumento di quello che oggi è la plebe di Roma. In lei sta certo un tipo di originalità: e la sua lingua, i suoi concetti, l'indole, il costume, gli usi, le pratiche, i lumi, la credenza, i pregiudizi, le superstizioni, tuttociò insomma che la riguarda, ritiene una impronta che assai per avventura si distingue da qualunque altro carattere di popolo.”⁶⁶

Belliho myšlenka vytvořit dílo zachycující prostý lid se přibližuje romantismu jako literárnímu proudu, který chtěl zachytit lid a jeho kulturu v idealizovaném světě jejich folklóru. Belliho pojetí zachycení prostého lidu se však neshoduje zcela s romantismem. Belli nehledá kulturu tam, kde podle něj žádná není. “Il popolo quindi, mancante di arte, manca di poesia. Se mai cedendo all'impeto della rozza e potente sua fantasia, una pure ne cerca, lo fa sforzandosi d'imitare la illustre.”⁶⁷ Belli naopak vyobrazuje prostý lid v jeho skutečném a nezkrásleném obraze. Chce zachytit římský prostý lid takový, jaký je. Reprezentuje ho prostřednictvím jazyka prostých lidí a jejich každodenních rozhovorů. Teodonio přirovnává Belliho k přehrávači, který věrně reprodukuje situace z každodenního městského života, které se zdají být zcela nahodilé.⁶⁸ “Io non vo' già presentare nelle mie carte la poesia popolare, ma i

⁶⁵ CLEMENTE, Vittorio. Forma, contenuto e stile nella poesia belliana. In *Studi belliani: nel centenario di Giuseppe Gioacchino Belli*. Roma: Colombo, 1965. S. 204-205

⁶⁶ BELLI, Giuseppe Gioacchino. *Introduzione*. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 19

⁶⁷ *Ibidem* s. 20

⁶⁸ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. s. 98. ISBN 88-420-3936-5

popolari discorsi svolti nella mia poesia.”⁶⁹ Belli se dále zmiňuje o tématech a formě svých sonetů. Jestliže se toto vyobrazení někomu nelíbí, je to jen proto, že on věrně kopíroval život prostého lidu a realita těchto lidí je jednoduše taková: „[...] io ricopio, non per proporre un modello, ma sì per dare una immagine fedele di cosa già esistente e, più, abbandonata senza miglioramento.”⁷⁰ Belli dále upřesňuje, že každá římská čtvrť a každý občan všech sociálních vrstev mu byli inspirací pro jeho „drama“, ve kterém se objevují zastupitelé všech tříd, „ho io compendiate il cumulo del costume e delle opinioni di questo volgo, presso il quale spiccano le più strane contradizioni.”⁷¹ Touto vyobrazenou skutečností Belli anticipuje teorii o objektivním napodobení skutečnosti, *verismo*.

Zachycení každodenního městského života Belli pojal, dle mého názoru, jako “kroniku” vyprávěnou prostým lidem. Jde o městskou kroniku zachycující život prostřednictvím dialogů a monologů lidí pocházejících převážně z nižší sociální vrstvy. Tito lidé velmi jednoduchým, prostým a někdy až vulgárním jazykem komentují určitou událost, jako např. služka komentující vzhled nově zvoleného papeže Pia VIII.:

*Guarda lì che figura da vienicce
a fà da Crist'in terra! Cazzo matto
imbottito de carne de sarcicce!*

*Disse bene la serva de l'orefice
quando lo vedde in chiesa: „Uhm! cianno fatto
un gran brutto straccinone de Pontefice.“ (vv. 9-14, Pio Ottavo, 1 aprile 1829)⁷²*

nebo komentují konklávu:

*Senti, senti Castello come spara!
Senti Montecitorio come sona!
E' segno ch'è finita sta cagnara,
e'r Papa novo già sbenedizziona.*

*Be'? Che Papa everemo? E' cosa chiara:
O più o meno, la solita canzona.
Chi vò che sia? Quarch'antra faccia amara,*

⁶⁹ BELLI, Giuseppe Gioachino. Introduzione. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 20

⁷⁰ Ibidem. s. 21

⁷¹ Ibidem s. 23

⁷² BELLI, Giuseppe Gioachino. *S.P.Q.R. Solo Preti Qua Regneno. Versi a versacci al potere temporale*. A cura di Mario Quattrucci. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 8. ISBN 978-88-6740-216-8

či popisují svůj život, svoje zkušenosti, svoje vzpomínky, každodenní starosti. Podobnost s kronikou dokazuje i datace jednotlivých sonetů, která takto upřesňuje možný dobový kontext. Teodonio upozorňuje na to, že Belliho poezii je možné pochopit pouze v historicko-literárním kontextu.⁷⁴ K interpretaci Belliho sonetů může napomoci především autorův *Zibaldone*, který upřesňuje kulturní pozadí jednotlivých sonetů.

Dokumentárnost Belliho sonetů je především podtržena úplnou objektivitou, chybí jakýkoli náznak subjektivního autora. Protagonistou jeho nářečních sonetů je římský dav, který komentuje události. Jak říká Bruers:

“In tutta la letteratura italiana non c'è forse poeta che più del Belli abbia eliminato dalla propria opera gli elementi personali. La sua obbiettività è assoluta. Mai egli interrompe, direttamente e indirettamente, i discorsi dei suoi innumerevoli personaggi con osservazioni proprie, dalle quali si possa ricostruire il filo di un suo pensiero”⁷⁵

V Belliho sonetech je možné sledovat formy přibližující se divadlu. Teodonio vidí sonety jako „[f]iume di parole travolgente”⁷⁶. Podobně i Ceccarius, který v sonetech vidí krátké divadelní scény.⁷⁷ Sonety jsou představení dialogů a monologů:

Che ce dite de novo, sor Pasquale?-
Che t'ho da dì de novo, non so gnente.-
Ah! nu' lo sai ch'ha fatto er Principale?-
De certo 'n'antra cosa sorprendente!...-

A dilla proprio papale papale,
Che qui nun c'è gnisuno che ce sente,
Ha fatto quer birbone...cardinale
Capisci, amico?!...Lui...quell'accidente!- (vv. 1-8, *Er cardinale novo*)⁷⁸

⁷³ BELLÌ, Giuseppe Gioachino. *S.P.Q.R. Solo Preti Qua Regneno. Versi a versacci al potere temporale.* A cura di Mario Quattrucci. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 9. ISBN 978-88-6740-216-8

⁷⁴ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli.* Bari: Editori Laterza, 1992. s. 4. ISBN 88-420-3936-5

⁷⁵ BRUERS, Antonio La filosofia belliana. In *Giuseppe Gioacchino Belli.* Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. s. 82

⁷⁶ TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli.* Bari: Editori Laterza, 1992. s. 63. ISBN 88-420-3936-5

⁷⁷ CECCARIUS. I „bollettoni“ per il teatro romanesco. In Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. s. 89

⁷⁸ *Sonetti politici e satirici in dialetto romanesco attribuiti a G. G. Belli.* Roma: F.lli Capacini Editori, 1896. s. 48

Již samotná volba dialektu pro Belliho znamenala jisté vyjádření protestu vůči tehdejší uzavřené neoklasicistní římské kultuře. Dialekt, který byl ve vyšší společnosti chápán jako jazyk podřadný, otevírá Bellimu cestu k novým tématům, nemyslitelným v „oficiální“ tvorbě. Belli se na počátku své tvorby, v letech 1831, věnuje erotice, kterou vyobrazuje jako přirozenou součást života. Rozhovory mladých dívek o prvních sexuálních zkušenostech vyznívají velmi realisticky. Snad nejodvážnějším a nejrealističtějším sonetem s erotickým pozadím je *L'incisciatura*, popisující sexuální akt. Hlavním tématem nářečních sonetů však byla kritika Církevního státu, především kritika sociálních poměrů, kde na jedné straně jsou ti „vyvolení“ a na straně druhé prostý lid:

C'era una vôrta un re, che dar palazzo

Mannò fôra a li popoli st' editto:

“Io so' io, e voi nun sête un cazzo,

Sori vassalli buggiaroni e zitto!

Io fo dritto lo storto, e storto er dritto;

Posso vénneve tutti a un tanto er mazzo;

Io, si v'impicco, nun ve fo strapazzo,

Che la vita e li beni io ve l'affitto. (vv. 1-8, Er dispotismo)⁷⁹

Belli četbou “zakázaných” zahraničních autorů v sobě vypěstoval sociální citění, které se velmi odráží i ve většině sonetů. Každý sonet v sobě skrývá obavy vyjádřené v sonetu *La creazzione der Monno* (4. října 1831), který popisuje stvoření světa s jistou ironií, zároveň však v sobě skrývá určité tragično z podstaty bytí, které vyjadřuje zvolání Boha v posledním verši sonetu: “Ommi da vienì, sette futtuti”⁸⁰.

Převažující téma Belliho veršů, sociální nespravedlnost tehdejší společnosti, je v sonetech vyobrazena ve všech možných aspektech. Na jedné straně jsou zde církevní hodnostáři, kteří žijí v blahobytu, bez každodenní dřiny, ale jejichž svět však spěje k úpadku. V sonetech je nejvíce evidentní právě kritika církve vyjádřená velmi ostrou satirou, jako např. neschopnost církve vládnout hospodářsky, vede stát do stále větší bídy, jako je tomu v sonetu *L'affari de Stato* (28. dubna 1846). Na straně druhé je zde prostý lid, který má každodenní problémy s přežitím. Lid si je vědom svého sociálního postavení, ale jako by už rezignoval

⁷⁹ *Sonetti politici e satirici in dialetto romanesco attribuiti a G. G. Belli*. Roma: F.lli Capacini Editori, 1896. s. 43

⁸⁰ BELLI, Giuseppe Gioachino. *La Bibbia di Belli*. Raccolti e commentati da Pietro Gibellini. 5. vydání. Milano: Adelphi Edizioni, 1974. s. 39.. ISBN 978-88-459-0172-0

na jakékoli možné zlepšení této situace. Žije uzavřený ve své každodennosti, tradici, se svou vírou a pověrami. Prostý lid není schopen se emancipovat.

Jediní, kteří si uvědomující svou situaci, jsou představitelé rodící se střední vrstvy. Jejich hlas se však v sonetech objevuje velmi sporadicky. Projev nesouhlasu Belli vyjadřuje prostřednictvím řemeslníka.

*Per mmantené mmi' moije, du' sorelle,
e cquattro fiji io so cc'a sta fuscina
comincio co le stelle la matina
e ffinisco la sera co le stelle.*

*E cquanno ho messo a rissimo la pelle
E nnun m'arreggo ppiù ssopr'a la schina,
cos'ho abbuscato? Ar zommo una trentina
de bbajocchi da empicce le bbudelle.*

*Eccolo er mi' discorzo, sor Vincenzo
Quer chi ttanto e cchi ggnente è 'na commedia
Che mm'addanno ogni vorta che ce penzo.*

*Come! Io dico, tu ssudi er zangue tuo,
e ttratanto un Zovrano s'una ssedia
co ddu' schizzi de penna è tutto suo! (Er ferraro, 26 dicembre 1834)⁸¹*

Belli pozorovatel ve svých sonetech vyobrazuje prostřednictvím prostého nářečí okolní svět, který zůstává neměnný. Ve svých sonetech realisticky popisuje život v římských čtvrtích obývaných prostým lidem. Nechybí zachycení života a starostí obchodníků, živnostníků, služebnictva, ale i prostitutek, zlodějů a Židů. Ale nejdůležitější hlas je dán kritice církve. Přestože jsou všichni napovrch nespokojeni se stavem věcí, nikdo se nepokouší změnit situaci. Prostý lid se uzavře do svého primitivního života, ke kterému jim stačí sklenička vína nebo zábava během karnevalu, a spokojí se s nečinností. V tomto spočívá ironie tohoto lidu. Belliho dílo je tak obsáhlé, že je obtížné zachytit všechny aspekty daného díla. Každý sonet představuje část historie tohoto města. Jak říká Belli: “Il mio è un volume da prendersi

⁸¹ BELLI, Giuseppe Gioachino. *Fame vecchia e fame nova. Sonetti da mangiare e da bere*. A cura di Marcello Teodonio. Roma: Robin Edizioni, 2013. s. 94. ISBN 978-88-6740-250-2

lasciarsi, come si fa de' sollazzi, senza bisogno di progressivo riordinamento d'idee. Ogni pagina è il principio del libro: ogni pagine è la fine.”⁸²

⁸² BELLI, Giuseppe Gioachino. Introduzione. In *I sonetti proibiti*. Aprilia: Polo Books, 2012. s. 23

5 ZÁVĚR

Tato bakalářská práce si kladla za cíl představit sonety římského básníka Giuseppa Gioachiana Belliho v historicko-sociálním kontextu XIX. století. Jedná se pouze o úvod do této problematiky, vzhledem k rozsahu básnickova díla, které vedle 32 000 veršů v římském dialektu prostého lidu, *romanesca*, zahrnuje i 45 000 veršů v italštině.

G. G. Belli ve svých sonetech v nářečí věrně vyobrazil společnost Církevního státu. Pro toto vyobrazení a kritiku tehdejší doby Belli použil jazyk sociálně nižší vrstvy, *lingua della plebe*, a tak zvýšil i věrohodnost svého dokumentárního “monumentu”. Belliho sonety prostřednictvím hlasu lidu zdokumentovaly římskou společnost ve všech svých sociálních vrstvách.

Tato práce jen načrtla zlomek díla G. G. Belliho, jehož studiu se věnuje řada vědců a milovníků tohoto jedinečného spisovatele.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Prameny:

BELLI, Giuseppe Gioachino. *La Bibbia di Belli*. Raccolti e commentati da Pietro Gibellini. 5. vydání. Milano: Adelphi Edizioni, 1974. 222 s.. ISBN 978-88-459-0172-0

BELLI, Giuseppe Gioachino. *S.P.Q.R. Solo Preti Qua Regnano. Versi a versacci al potere temporale. Versi e versacci al potere temporale*. A cura di Mario Quattrucci. Roma: Robin Edizioni, 2013. 96 s. ISBN 978-88-6740-216-8

BELLI, Giuseppe Gioachino. *Fame vecchia e fame nova. Sonetti da mangiare e da bere*. A cura di Marcello Teodonio. Roma: Robin Edizioni, 2013. 102 s. ISBN 978-88-6740-250-2
Sonetti politici e satirici in dialetto romanesco. Attribuiti a G. G. Belli. Roma: F.lli Capaccini Editori, 1896. 76 s.

Odborná literatura:

CARPI, Umberto. *Il poeta e la politica. Leopardi. Belli. Montale*. Napoli: Liguori editori, 1978. s. 11-79.

DEMARCO, Domenico. *Il tramonto dello Stato pontificio. Il papato di Gregorio XVI*. [Torino]: Giulio Einaudi editore, 1949. 304 s.

DE MAURO, Tullio. *Il romanesco ieri e oggi. Atti del Convegno del Centro Romanesco Trilussa e del Dipartimento di Scienze del linguaggio dell'Università di Roma «La Sapienza»*. Roma: Bulzoni Editore, 1989. 255 s. ISBN 88-7119-021-1

GIUNTELLA, Vittorio Emanuele. *Roma nel Settecento*. Bologna: Cappelli editore, 1971. 371 s.

Giuseppe Gioacchino Belli. Roma: Arti grafiche Fratelli Palombi, [1963]. 229 s.

GRILLANDI, Massimo. *Belli*. Milano: Rizzoli, 1979. 304 s.

LUTTAZZI, Stefania. *Belli e l'Ottocento europeo. Romanzo storico e racconto fantastico nello Zibaldone*. Roma: Bulzoni Editore, 2001. 209 s. ISBN 88-8319-634-1

MUSCETTA, Carlo. *Cultura e poesia di G.G.Belli*. Roma: Bonacci editore, 1981. 529 s.

Studi belliani: nel centenario di Giuseppe Gioacchino Belli. Roma: Colombo, 1965. 1013 s.

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Z italského originálu *Storia degli italiani* přeložila JANDEROVÁ Drahoslava – KLÍPA Bohumír – VINŠOVÁ Kateřina. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. 177-265. ISBN 80-7106-152-2

TEODONIO, Marcello. *Introduzione a Belli*. Bari: Editori Laterza, 1992. 195 s. ISBN 88-420-3936-5

TEODONIO, Marcello. *La letteratura romanesca. Antologia di testi dalla fine del Cinquecento al 1870*. Bari: Editori Laterza, 2004. 331 s. ISBN 88-420-7378-4